

Jakub Potůček, NG: Léta 1948 - 1989 nám zanechala vynikající i špatné stavby

Author: Petr Bým | Published: 19.04.2013

Architektura let 1948 - 1989, tedy epochy či éry, kdy v našich zemích panoval socialistický režim, na první - i laický - pohled není nějakou homogenní matérií, je docela různorodá. Je taková i z pohledu teorie dějin umění?

Ponechme teorii a dějiny umění stranou. Když si každý z nás dá trochu práce, nemůže si nepovšimnout, že stavební kulturu socialistické éry neovládal jen jeden či dva směry, jak by se na první pohled mohlo zdát, nýbrž směrů hned několik. Dokonce i v padesátých letech, která si téměř každý automaticky spojuje s diktátem ideologicky angažované architektury socialistického realismu, nebo-li sorely. Počátkem této dekády se ještě běžně stavělo v duchu funkcionalismu, když na jejím konci a se už zase ke slovu přihlásil hravě dekorativní styl, známý jako „brusel“. Mimo to bylo realizováno velké množství takzvaných nestylových staveb, které bychom mohli označit pojmem inženýrská architektura. Ovšem co se rozmanitosti týče, nejbohatší byla léta šedesátá, charakteristická značným optimismem a bezmeznou vírou v techniku a technologie. Vedle již zmiňovaného „bruselu“, který během několika let přerostl ve strohou, avšak kultivovanou pozdní modernu, se i u nás můžeme setkat s progresivními tendencemi, které hýbaly západní architekturou. Vedle brutalismu, to byly například mašinisumus, high-tech nebo i postmodernismus, kterým se čeští architekti společně s enviromentální architekturou zabývali v sedmdesátých a osmdesátých letech. Zajímavé je, že se všemi těmito polohami se můžeme prakticky setkat jen v případě Hubáčkova libereckého Sialu.

František Novák, Poštovní úřad v Olomouci, 1957-1960

A léta těsně před pádem komunistického režimu?

Ta se na jedné straně odehrávala ve znamení velmi rozmanité, byť dnes neprávem opomíjené postmoderny a nového modernismu a samozřejmě také v duchu nabubřelé oficiální architektury. Nezapomínejme však, že dominantní byla „architektura bez architektů“, kterou produkovalo totálně zprůmyslněné stavebnictví, jehož hlavní výrobky - paneláky - postupem času ztratily veškeré kvality svých předchůdců z přelomu

padesátých a šedesátých let. Jinak konec osmdesátých let charakterizuje nástup nové generace architektů, kteří se nebáli, neboť nebyli zatíženi negativními zkušenostmi z padesátých let, vzepřít diktátu nejen stavební mašinerie. Uvědomme si, že o tom jak se bude stavět, nerozhodovali jen ideologové, ale také technokraté z gigantických stavebních podniků a paneláren. Na druhou stranu nesmíme zapomínat, že nejlepší architektonická díla, obzvláště ta ze šedesátých a sedmdesátých let, vznikla na základě v podstatě demokratických architektonických soutěží, byť to dnes zní jako špatně míněný vtíp.

Existují tendence vnímat vývoj našeho výtvarného umění včetně architektury jako vývoj izolovaný od dění ve světě.

Domnívám se, že je to omyl. Železná opona náš svět hermeticky zcela neuzavírala, a to ani v době nejtěžšího stalinismu. Prakticky v každém státním projektovém ateliéru existovala knihovna, která odebírala zahraniční, samozřejmě i západní časopisy a odborné publikace. Čas od času se některým architektům podařilo za železnou oponu vycestovat a byli tu i emigranti, kteří své kolegy pravidelně zásobovali informacemi. Koncem osmdesátých let už také nebylo neobvyklé, aby architekt pracoval v zahraničí nebo jak se říká „udělal se pro sebe“. Tak například v letech 1983-1985 se architektům z libereckého Sialu, jmenovitě Johnu Eislerovi, Emilu Přikrylovi a Jiřímu Suchomelovi, podařilo v rámci stavební výstavy IBA postavit v západním Berlíně pozoruhodný obytný dům.

Sial, obchodní centrum Ještěd v Liberci, 1968-1979, krátce před zbořením v roce 2009

Lze pro českou, respektive československou architekturu let 1948 - 1989 i přes tu poměrně značnou různorodost najít nějaké společné, jednotící rysy či parametry?

Určitě ano. Tím zásadním byla skutečnost, že vyjma krátkého období kolem roku 1968, tedy známého „pražského jara“, byla architektura vytvářena ve státních nebo družstevních projektových ústavech. To ovšem neznamenalo, že by práce byla architektům přidělována zcela automaticky. I tehdy fungoval jakýsi tržní mechanismus, ateliéry si řadu zakázek, obzvláště zajímavé architektonické úkoly, musely hledat. Proto se zúčastňovaly domácích a dokonce i zahraničních soutěží. Dalším společným rysem období, o kterém mluvíme, byla také velmi dlouhá doba realizace. Výstavba byla tak pomalá, že řada vynikajících staveb byla po svém dokončení již za horizontem aktuálního dění. Takový osud potkal třeba jinak vynikající budovu karlovarského hotelu Thermal od manželů Machoninových. Podobně na tom byla i první česká environmentální stavba, Suchomelův kulturní dům v České Lípě, jehož výstavba trvala neuvěřitelných patnáct let!

Jan Bočan, Zdeněk Rothbauer, Diplomatická čtvrť v Praze-Troji, 1986-1993

Postoj k architektuře tohoto období je u nás poněkud ambivalentní, politické a sociální konotace jsou ještě silné, nějak nevíme, jak architekturu tohoto období hodnotit. Má jasno alespoň věda, respektive teorie?

Rozhodně ano. Schéma či konstrukt, že v architektuře stejně jako ve výtvarném umění existují epochy progresivní a naopak úpadkové, už dějiny umění našťastí dávno opustily. Dnes už nikdo netvrdí, že gotika

je horší než renesance, anebo že naše meziválečná architektura je lepší než ta z let 1948 - 1989. Stavby ze všech období představují kulturní dědictví, doklady o životě a smýšlení společnosti, a nejen proto si zaslouží ochranu. Samozřejmě nelze, ba ani nemá smysl chránit všechny. Tudíž se dá říci, že s architekturou z let 1948 - 1989 je to úplně stejné jako s kteroukoliv jinou architekturou, třeba tou meziválečnou, opěvovanou, i ta nám zanechala jak vynikající, tak špatné stavby.

Karel Hubáček, Zdeněk Patrman, Radarová věž v Praze-Libuši, 70. léta

Zdá se, ale že širší veřejnost věci takto jednoznačně nevidí ...

Bohužel nevidí. Stále ještě tu významnou roli hrají emoce, vzpomínky či negativní zkušenosti. Když se ovšem nad tuto rovinu povzneseme a oprostíme se od záporných konotací, začneme také architekturu socialistické éry, třeba tak jako vnímáme baroko, vidět čistě, bez předsudků. Není to samozřejmě jednoduché, ale musíme se to prostě naučit. Jinak si její kvality nebudeme schopni nikdy uvědomit. Pokud se tak nestane, můžeme si být jisti, že o ně jednou pro vždy přijedeme. Už dnes patří architektura čtyřicátých až osmdesátých let minulého století mezi nejvíce ohrožené stavební památky!

Karel Filsak a další, Hotel Intercontinental v Praze, 1968-1974

Leccos z toho, co se postavilo v éře socialismu, nepochybně zmizí. Které stavby z této doby je podle vás nutné zachovat?

Bez jakýchkoliv výhrad je to určitě televizní věž na Ještědu architekta Hubáčka a ateliéru SIAL. Je to unikátní stavba, pozoruhodné je i to, s jakým citem ji její tvůrci usadili na tu horu. Předtím tam jakoby cosi chybělo. Dále už je to složitější. Rozhodně by to měla být budova někdejšího Federálního shromáždění od Karla Pragera, což je vlastně nástavba bývalé Plodinové burzy, ovšem provedená na tu dobu velice sofistikovanou technologií. Ochranu nebo alespoň respekt si ale zaslouží řada dalších svateb - pražské obchodní domy Máj a Kotva, v regionech zase třeba pardubický červený Prior od Růženy Žertové, který byl ovšem před nedávnem znehodnocen necitlivou dostavbou. Pyšní bychom také měli být na některé budovy československých zastupitelských úřadů, třeba v Brazílii, Novém Dillí, Londýně či Tokiu, které představují to nejlepší z české architektury druhé poloviny dvacátého století. Pozoruhodná architektonická díla jsou také pražské „pézetky“, většinou brutalistické a pozdně modernistické budovy tehdejších podniků zahraničního obchodu. Vyniká mezi nimi hlavně vinohradský Strojimport, který jako by z oka vypadl kodaňskému mrakodrapu dánských aerolinek SAS od legendárního Arne Jacobsena. Co se týká sídlišť, pak si pozornost určitě zaslouží brněnská Lesná, kladenská Sítňá a jistě i pražská Invalidovna a další celky, které jsou dnes bohužel neúměrně zahušťovány další zástavbou.

Boris Jelčanov, Ansámbl Hlavní třídy, Ostrava-Poruba, 50. léta

A obraťme to - které stavby z let 1948 - 1989 byste zbořil?

Tak „kacířské“ otázce by se historik architektury měl rozhodně vyhnout. Myslím ale, že kolegové mi nebudou mít za zlé, když na ni odpovím. Asi vás překvapím - boural bych spíše ty, které byly postaveny až po roce 1989. V mnoha ohledech jsou zrůdnější i arogantnější, neboť zastupují finanční či jiné zájmy úzce privilegované vrstvy. Tak, jak je třeba ztělesňuje někdejší prominentní hotel Praha, o jehož zápis na státní seznam nemovitých kulturních památek se nyní kvůli plánované demolici vede boj. Upřímně řečeno, nejsem touto luxusní „papalášskou ubytovnou“ nijak fascinován, naopak jsem přesvědčen, že představuje ilustrativní příklad arogance bývalého režimu. To ale není důvod pro její likvidaci. Tudíž vydání

demoličního výměru na hotel Praha bych odložil a spíše se pokusil nalézt kompromis uspokojující obě strany. Dokud tam totiž bude hotel stát, můžeme si být jisti alespoň nějakými kvalitami. V případě jeho nahrazení novostavbou nám to už nikdo nezaručí a není vyloučeno, že jej nahradí něco mnohem většího a přitom horšího. Tak se vlastně dostáváme k vaší otázce. Pokud bych tedy mohl něco zbořit, pak by to rozhodně byl vinohradský hotel Don Giovanni.

České architektuře let 1948 -1989 bude věnován 5. ročník konference Křížovatky architektury. Pod názvem „Architektura s rudou hvězdou bez stigmat a předsudků“ se bude konat 13. června v budově někdejšího Federálního shromáždění v Praze. Kurátor NG Jakub Potůček bude jedním z přednášejících. Více infomací na www.krizovatkyarchitektury.cz .

Ilustrace: Otakar Binar, interiér baru horského hotelu Ještěd, 60.-70. léta

19.04.2013 08:39, Petr Bým